

PROCESELE DE PAUPERIZARE, REZULTAT AL MODIFICĂRILOR DE SISTEM ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE*

WANDA PATRZALEK**

Wanda Patrzalek, scientific researcher at the Institute of Sociology belonging to the Wrocław University approaches in her paper the topic concerning the social consequences of the transition period and the polarization implied.

În anumite tipuri de economie care manifestă fenomene de penurie, deficit și criză categoria de sărăcie legată intrinsec de principiile conducerii economice apare pe plan macroeconomic. Transpusă pe dimensiunea structurilor microeconomice și microsociale, această categorie obține o însemnătate deosebită în gospodării și în tipurile de familii sărace din cadrul acestora.

După J. Hebermans, în cursul a patruzeci și cinci de ani în societatea poloneză s-au suprapus trei mari penurii: a experienței tehnice, a siguranței proprietății individuale, de grup și naționale cit și cea globală pe planul repartiției bunurilor. În afară de aceasta, în prezent societatea se confruntă cu încă o penurie globală: criza de orientare.

Din punct de vedere educațional, dispariția rigidității clasice (a mecanismului coerciției și recompensei) în procesul de învățare, mai riguros spus lipsa legăturii între efortul depus și recompensa ca efect profitabil, a produs un sindrom mai ușor perceptibil al apariției neajutorării învățate. Este un simptom tipic al lipsei unei corelații între răsplată, ascensiune, recunoaștere etc. și consumul de muncă și calitatea acesteia.

Dacă transpunem tipurile individuale de comportament la dimensiunea realităților microeconomice ce apar la nivelul familiei sau gospodăriei, ajungem la teorii în care sînt incluse eforturile individuale ale unor persoane în vederea modificării condiției economico-financiare a familiei (teoria inerției, succesului, utopiei etc.).

O neadaptare a comportamentelor individuale la evoluțiile macroeconomice poate accentua starea de penurie a familiei în sărăcie, care la nivel global poate fi asimilată conceptului promovat de Janos Kornai de „economia penuriei cronice”. Printre țările foste socialiste, est-europene (Portes și Winter pentru care este valabilă așa-numita „regulă a părții mai slabe”) a fost inclusă și Polonia (alături de Cehoslovacia,

* Comunicare prezentată la simpozionul științific al ICCV *Calitatea vieții în perioada de tranziție*, 2-3 octombrie 1991

** Institutul de Sociologie al Universității din Wrocław

Ungaria, fosta R.D.G.). Nici una din aceste țări nu a atins stadiul ce poate fi denumit de „supraofertă”.

Procesul de adaptare a vechilor structuri economice ale epocii socialiste la cerințele economiei de piață a determinat pauperizarea unei părți importante a societății poloneze. Sectorul dominant de proprietate din Republica Populară Polonă era cel de stat. În anul 1988, ultimul al funcționării mecanismelor economiei socialiste, în sectorul proprietății de stat lucrau 12,2 milioane de persoane, în timp ce în economia bazată pe alte forme de proprietate 4,9 milioane persoane adică 28,6% din totalul populației active.

În perioada de tranziție de la economia de tip socialist către economia de piață trebuie subliniat specificul acestor mutații care nu se regăsesse în legile economice clasice ale formațiunilor sociale. Deoarece nu dezvoltarea forțelor de producție a determinat schimbarea relațiilor sociale și a conștiinței ei invers, revoluția socială a declanșat procesul transformărilor în baza economică și în structura proprietății.

Într-o expunere pregătită pentru al VIII-lea Congres de sociologie de la Torun din 1990, A. Podgórecki și-a îndreptat atenția asupra specificului situației apărute în Polonia la sfârșitul anilor '80. Autorul sublinia rolul determinant al politicului în structura socială și economică. Puterea aparținea centrului elitei care concepea politica în conformitate cu interesele unei caste superioare, respectiv ale elitei sovietice. Adevăratele interese ale acestor grupuri conducătoare dădeau formă unei economii subordonate lor. Starea de fapt era exact inversă față de teoria reprezentării intereselor muncitorilor.

Procesul inițiat în 1989 în Polonia privind schimbările de sistem legate de restructurarea proprietății, de reglementări ale prețurilor, de măsuri de stabilizare printr-un regim antiinflație și sisteme de control al salariilor, a dus la scăderea nivelului de trai al populației și la pauperizarea unor categorii sociale importante. Din cercetările Oficiului Central de Statistică întreprinse în 1990 printre aproximativ 42000 de angajați în întreprinderi de stat reiese că profesunile cel mai prost plătite (ca venituri medii) sînt muncitorii și personalul sanitar mediu.

La bărbați, este vorba de următoarele profesii: mulgătorii, factorii poștali, personalul de pază și supravegherea instalațiilor de hidroameliorații, bucătarii, vânzătorii, asistenții medicali, sanitarii, maseurii și alții. Printre profesiile feminine pot fi amintite coafezele, cosmeticienele, marochinerele, ospătarele, țesătoarele, vopsitoarele, spălătoresele etc.

Din cercetările menționate reiese o diferențiere a venitului și după vîrstă: cel mai puțin câștigau angajații tineri, indiferent de sex, în special între vîrstele de 20 și 35 de ani.

Structura defectuoasă a prețurilor constituită în cursul celor 45 de ani de socialism (produse industriale scumpe, alimente relativ ieftine) și care nu-și are locul în sistemul economiei de piață (acțiunea legii cererii și a ofertei) asigurînd poziția monopolistă a marilor producători de stat a eludat principiile concurenței economice.

Adaptarea mecanismului de formare a prețurilor la cerințele economiei de piață a necesitat renunțarea la practica fixării prețurilor și la

subvenții (de exemplu, la pâine), producind un adevărat șoc asupra societății poloneze.

În anul 1990, prețurile cu amănuntul au crescut lunar în medie cu 11% (în 1989 cu 18%), cel mai rapid scumpindu-se serviciile (lunar cu 15%) și alimentele (cu 10%).

Scăderea puterii de cumpărare a monedei a produs o prăbușire a nivelului de trai real. Pensia medie de bătrînețe a pierdut 14% din valoarea ei reală în anul 1990 iar salariile 28,1%. În anul 1991 puterea de cumpărare reală a salariilor a scăzut cu circa 15,5% cea a veniturilor din fondurile sociale în jur de 25%.

Restructurarea regimului de proprietate a produs o creștere a ponderii sectorului particular în industrie de la 7,4% în anul 1989 la 13,4% în anul 1990. La firmele particulare lucrează cu circa 400000 mai multe persoane decît în anul precedent, în timp ce în întreprinderile de stat și comunale cu 900000 mai puține.

Uniunea Sovietică și-a pierdut poziția de principală parteneră a Poloniei. Locul ei a fost luat de Germania către care se îndreaptă 1/4 din exportul nostru și de unde provine 1/5 din import.

Cercetările întreprinse în 1991 de Institutul de Pedagogie și Institutul de Sociologie al Universității din Wrocław exemplifică fenomenul pauperizării în opțiunea modificărilor de sistem. Selectarea subiecților a fost făcută pe baza principiului de stabilire a pragului sărăciei în funcție de nivelul de venit corespunzînd pensiei minime de bătrînețe valabilă în prezent în conformitate cu prevederile decretului privind ajutorul social din noiembrie 1990.

În prima fază a cercetării, numărul persoanelor care trăiesc în sărăcie la Wrocław a fost apreciat ca fiind de circa 10000 (din totalul de 642300 locuitori a Wrocławului). După măsurări îndelungate întreprinse de un grup interdisciplinar de pedagogi, sociologi, psihologi și economiști, s-a reușit întocmirea unei liste de circa 1400 de persoane (ancheta respectînd principiul secretului în domeniul ajutorului social) pentru sondajul de opinie. În rîndurile acestei populații s-a efectuat o cercetare pilot cuprînzînd 137 de persoane. Întregul material de cercetare a cuprîns 82 file de chestionar.

Aceste cercetări au confirmat legitatea valabilă în întreaga societate poloneză anume că în structura de vîrstă a săracilor predomină persoanele mai tinere, între 25—35 de ani (29,3% din subiecți) și între 36 și 45 de ani (32,9% din subiecți), mai cu seamă absolvenți de școală medie (34,1% din subiecți) și de școală profesională (31,7%), foști sau actuali muncitori (șomeri, pensionari) — 46,3% din subiecți. Cel mai adesea, săracii ocupă locuințe ale statului (35,4%) împreună cu soțul/soția și copiii care nu sînt independenți din punct de vedere economic, în medie în trei încăperi (două camere și bucătărie) cu o suprafață de circa 40—50 m², (63,4% din subiecți).

Familii ce trebuie considerate sărace dispun de o dotare modestă a locuinței, cu articole, ea : frigider, aspirator, un radio-receptor simplu, tv alb-negru, lenjerie de pat, îmbrăcăminte, vase etc., mai rar autoturism (numai 10,9% din subiecți) sau aparate video (3,6%).

În structura veniturilor familiilor sărace cele din muncă reprezintă de la 10 pînă la 100%, fiind obținute prin muncă ocazională sau perma-

nență. Pensia de bătrânețe este sursă de întreținere în proporție de 50 până la 100%, după cum acest venit este singular sau complementar cu alte surse. Este asemănător cazul pensionarilor din grupa a II-a de invaliditate (30 până la 90%). Pensile reprezintă 40% din venitul total al familiilor sărace. Ajutorul pentru copii reprezintă 5-6% din venit după numărul copiilor și legătura cu alte surse de venit. În grupul altor genuri de ajutoare, acela de șomaj ocupă o poziție esențială, reprezentând în proporție de 30 până la 100% sursa de întreținere, după cum există sau nu și o altă sursă de venit (muncă de ocazie sau sprijin financiar de exemplu din partea părinților). Alte surse de venit ale familiilor chestionate sînt constituite prin obținerea de alimente (pondera lor în sursele de întreținere ale familiei variază între 0,1% până la 50%) și burse (circa 9%).

În familiile sărace o persoană ocupată întreține de la 1 până la 8 persoane, valoarea medie pe țară fiind de 0,5%. Veniturile acestor familii se ridică lunar de la 100000 până la 595000 zt/persoană. După criteriile demografice, acestea sînt familii cu mulți copii (3-7 copii la 39% din subiecți), familii incomplete — mame singure cu copii (15,9%), sau persoane singure (14,6%).

În structura cheltuielilor acestor familii predomină cheltuielile pentru alimente (70-80% în total) cit și cele fixe (20 până la 30%) cum sînt chiria, energia electrică, gazul, cărbunele etc.

O trăsătură caracteristică este prezența acestor familii în economia neformală (clandestină). În materialul cercetat 26,8% din subiecți cheltuiau peste nivelul lor real de venituri. Acest simptom a fost subliniat și de alți autori, cum sînt K.Z. Sowa și W. Gomuła, cu ocazia cercetării vieții economice a familiilor din așa-zitul „cercuit secundar”. Este unul din paradoxurile realităților poloneze, ceea ce Jean Paul Sartre remarcă deja cu 30 de ani în urmă, afirmînd că polonezii cheltuiesc mai mult decît cîștigă. Cercetările lui K.Z. Sowa și W. Gomuła efectuate în 1990 au confirmat faptul că economia subterană furnizează venituri gospodăriilor. Rezultatele cercetărilor acestor autori arată faptul că aceste familii sînt angajate în activități neformale și chiar ilegale. Autorii consideră „economia clandestină” o componentă a cotidianului (normalității) gospodăriilor respective.

În cercetările întreprinse la Wrocław subiecții evaluează măsura sărăciei lor în baza propriei lor opțiuni existențiale, punînd acest fenomen în strînsă legătură cu actuala situație economică a statului (68,2% din subiecți) și mai rar ca un fenomen însoțind permanent viața lor (doar 6% din subiecți).

O dimensiune destul de gravă a sărăciei o reprezintă fenomenul de vagabondaj, care la populația cercetată se ridică la 8,5%. Vagabonzii pe care i-am găsit într-un azil de noapte sînt în majoritate bărbați în vîrstă de la 46 până la 65 de ani, cu un nivel de venit foarte scăzut și pînă la absența acestuia. Întreaga lor proprietate se rezumă la lenjerie de pat, îmbrăcăminte, încălțăminte și vase mici. Înainte au locuit cu fosta soție într-o locuință normală, într-un cămin pentru muncitori sau sub scări, în poduri, sanatorii, spitale, închisori etc.

Ce modificări sînt necesare pentru a atenua și reduce penuria general resimțită ca sursă a sărăciei? Economisții plasează problema în domeniul

politicii financiare a statului supusă însă unor restricții bugetare sub presiunea organizațiilor financiare internaționale.

Grzegorz W. Kolodko prezintă considerații interesante în această problemă depășind aspectele legate de preț, penurie și inflație. Acesta subliniază importanța maximizării ofertei de mărfuri cît și reorganizările în domeniul investițiilor și producției în vederea stimulării exporturilor. El conține creșterea ofertei în sensul său real, ca bază a politicii de stabilizare. Ar fi indicată realizarea unor variante care ar asigura concomitent scăderea gradului oficial al inflației, și al celei ascunse pentru evitarea trecerii la o hiperinflație necontrolată.

În legătură cu dihotomiile economice pare a fi esențială măsura percepției lor subiective: obișnuința la dezorientare a familiilor sărace sau neimpăcării cu situația dată.

În cazul familiilor aflate într-o situație economică dificilă este valabil în esență principiul inerției, a cărei acțiune este proporțională cu intensitatea penuriei. Din această cauză subiectivismul fenomenului exprimat sub forma capacității de rezistență individuală față de frustrare pare a fi esențială, existînd pericolul dezintegrării acestor familii și de aici necesitatea evitării acestor situații prin consolidare internă a familiei ca grup social.

¹ Cf. Kolodko, *op. cit.*, p. 102.

² Cf. Kolodko, *op. cit.*, p. 102.